

ÕIGUSRIIK – KASUTUSJUHEND

ÕIGUSRIIK, DEMOKRAATIA, INIMÕIGUSED

Õigusriik, demokraatia ja inimõigused kui Euroopa Nõukogu kolm tugisammast on tihedalt seotud ja lahutamatud.

- ▶ Demokraatiaga tagatakse, et kodanikud oleks avalike otsuste tegemisse kaasatud;
- ▶ Inimõigustega kaitstakse üksikisikuid meelevaldselt ja liigselt nende õigustesse sekkumise eest ning kindlustatakse inimväärikus;
- ▶ Õigusriigi põhimõtte kohaselt juhitud riigis tagatakse, et avaliku võimu teostamine oleks reguleeritud ja seiratud.

Õigusriigis edendatakse demokraatiat, sest sellega tekib aruandluskohustus neile, kes avalikku võimu teostavad. Õigusriigis hoitakse alal inimõigusi tänu sõltumatule ja erapooletule õigussüsteemile ning kaitstakse vähemusi valitseva enamuse erapoolikuse eest.

Miks see kõik oluline on?

Riigis, kus ei ole selgeid reegleid, on kalduvus ebastabiilsusele ja erapoolikusele. Õigusriigis kaitstakse igaühe põhivabadusi. Õigusriigi põhimõtte on kaasaegsete demokraatiate alus.

Õigusriik tugineb viiele aluspõhimõttele:

- ▶ **Seaduslikkus** – seadused kehtivad kõigile ja piiravad võimuvolitusi.
- ▶ **Õiguskindlus** – seadused on selged, juurdepääsetavad ja ettenähtavad.
- ▶ **Võimu kuritarvitamise ennetamine** – järelevalve aitab vältida meelevaldsust.
- ▶ **Võrdsus seaduse ees ja mittediskrimineerimine** – seadused kaitsevad igahühte ja neid kohaldatakse võrdväärselt ning diskrimineerimine on keelatud.
- ▶ **Juurdepääs sõltumatule ja erapooletule õigustmõistmisele** – igaüks saab oma õigusi kaitsta kohtus.

'Õigusleedi' illustratsioonid on loonud Malta kunstnik Nadine Theuma

SEADUSLIKKUS

Seadused kehtivad kõigile ja piiravad võimuvolitusi.

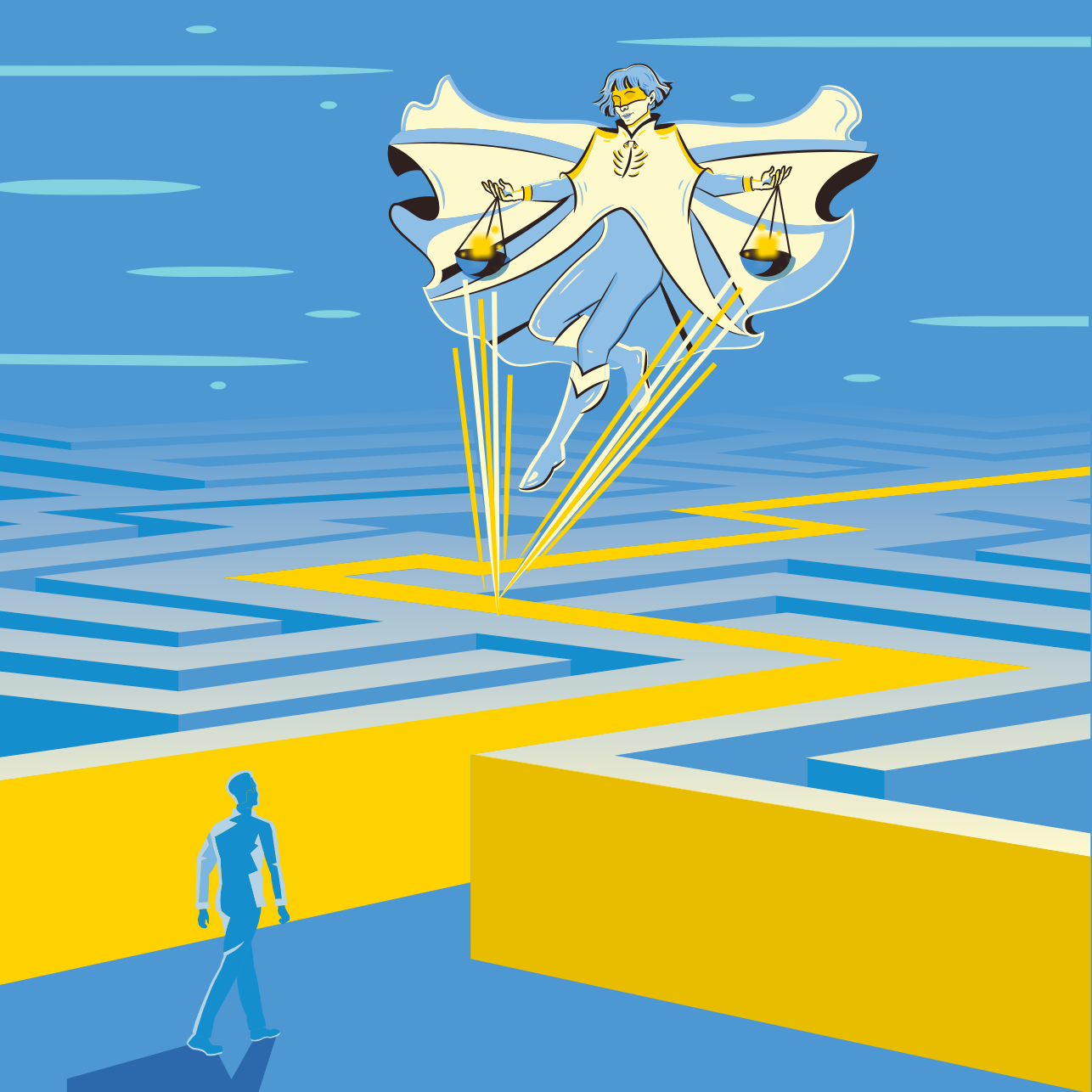
Õigusriigi põhimõtte kohaselt juhitud riigis on ametivõimude ja kodanike tegevused reguleeritud demokraatlikult jõustatud seadusandlusega. Täitevvõim ei saa oma volitusi teostada ja oma tahet peale suruda ilma piirangute või järelvalveta.

Peamised põhimõtted

- ▶ Kõiki otsuseid tuleb teha seaduse piires.
- ▶ Seadusi tuleb vastu võtta selge ja läbipaistva demokraatliku protsessi kohaselt.
- ▶ Avalike ametivõimude otsuseid peavad üle vaatama sõltumatud kohtud. Valitsus ei saa endale omistada uusi volitusi ilma põhiseaduses sätestatud reeglitest kinni pidamata.
- ▶ Rahvusvahelisi lepinguid ja leppeid, samuti rahvusvaheliste kohtute otsuseid tuleb rakendada ja nendest kinni pidada.
- ▶ Seadusi tuleb kohaldada tõhusalt.

Miks see oluline on?

Kui võimu ei teostataks seaduste alusel, võiks tekkida kuritarvitused. Näiteks võiks valitsus enda äranägemisel piirata vabadusi. Selgus ja demokraatlikult jõustatud seadusandlusest kinnipidamine on kõikide jaoks õiguse ja võrdsuse tagatis.

ÕIGUSKINDLUS

Seadused on selged, juurdepääsetavad ja ettenähtavad.

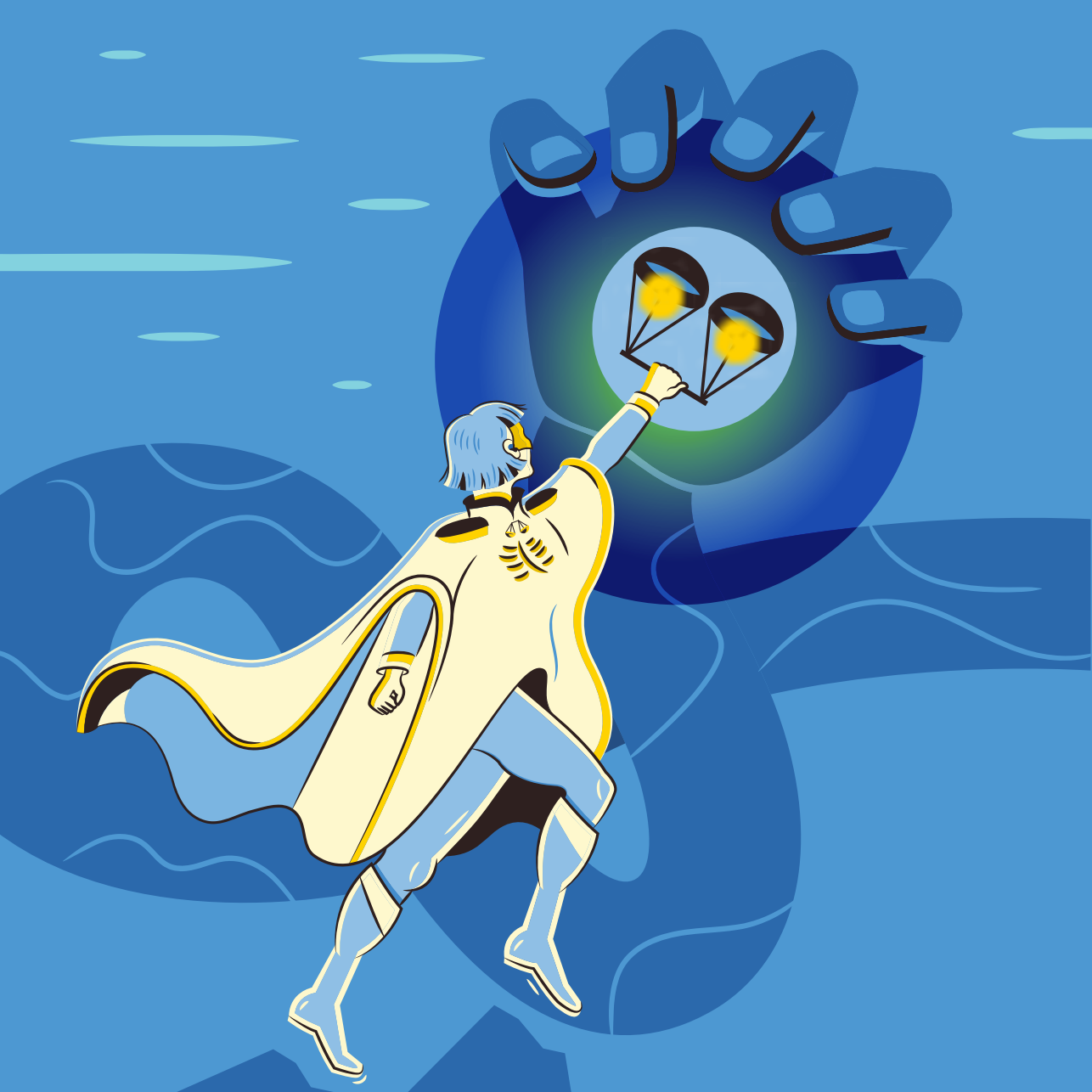
Õiguskindlusega tagatakse, et seadused on selged, juurdepääsetavad ja ettenähtavad ning neid ei rakendata tagasiulatuvalt. Sel viisil teavad kõik enda õigusi ja kohustusi juba ette.

Peamised põhimõtted

- ▶ Seadused ja kohtuotsused peavad olema kergesti kättesaadavad ja arusaadavad.
- ▶ Seadused ei tohi ettenägematult muutuda ning peavad olema järjepidevad.
- ▶ Inimest ei tohi süüdi mõista tegude eest, mis ei olnud käsitatavad kuriteona või rikkumisena nende toimepaneku ajal

Miks see oluline on?

Selleks, et üksikisikud saaksid tegutseda kindlustundega, peavad nad teadma oma õigusi ja kohustusi. Ebamäärased või kiiresti muutuvad seadused tekitavad ebakindlust ja ebastabiilsust ning inimesi ohustavad ettenägematud karistused.

VÕIMU KURITARVITAMISE ENNETAMINE

Järelevalve aitab vältida meelevaldsust.

Piiranguteta ja järelevalveta võim tekitab ebaõiglust. Absoluutvõimu ohtudeks on erapoolikud otsused, korruptsioon ja poliitiline mahasurumine. Näiteks liigne jälitustegevus ilma kohtu eelneva loata või kohtuliku järelevalveta võib viia inimõiguste rikkumiseni.

Peamised põhimõtted

- ▶ Võimude lahusus – võim ei tohi olla koondatud ühe ametivõimu kätte.
- ▶ Kohustus esitada põhjendusi – avalikke otsuseid tuleb põhjendada ja selgitada.
- ▶ Kohtulik kontroll – kõiki avaliku võimu otsuseid peab olema võimalik vaidlustada sõltumatutes ja erapooletutes kohtutes

Miks see oluline on?

Ilma järelevalveta võiks valitsus teha meelevaldseid otsuseid, rakendada oponentidele tsensuuri või isegi tühistada põhivabadusi. Õigusriigis rakendatakse taoliste kuritarvituste vältimiseks kaitsemeetmeid.

VÕRDSUS SEADUSE EES JA MITTEDISKRIMINEERIMINE

Seadused kaitsevad igapähte ja neid kohaldatakse võrdväärselt ning diskrimineerimine on keelatud.

Õigusriigi põhimõtte nõuab, et kõigil oleks seadusega kehtestatud samad õigused ja kohustused ning ei esineks põhjendamatuid erinevusi selles, kuidas inimesi koheldakse.

Võrdsus seaduse eest tähendab:

- ▶ Ei seaduse alusel ega seaduste rakendamisel ei tohi isikuid põhjendamatult erinevalt kohelda
- ▶ Tuleb osutada kaitset kõikide diskrimineerimise vormide vastu.
- ▶ Kõigi jaoks peab tagama samad õigused ja kohustused.
- ▶ Kui kedagi diskrimineeritakse, peab ta saama ennast kaitsta.

Tähtsad edasiminekud – näitena naiste hääleõigus.

Naistele hääleõiguse andmise edasilükkamine Euroopas on näide ajaloolisest diskrimineerimisest. Soome oli esimene Euroopa riik, kes andis naistele hääleõiguse aastal 1906. Alles pärast aastat 1918 laiendati naiste hääleõigust ka enamikes muudes Euroopa riikides. Üleüldise naiste hääleõiguseni jõuti alles 1984. aastal. Tänapäeval hoiab õigusriigi põhimõtte mitte üksnes alal naiste hääleõigust, vaid ka tagab ja innustab naiste aktiivset osalemist poliitilises elus ilma diskrimineerimiseta.

JUURDEPÄÄS SÕLTUMATULE JA ERAPOOLETULE ÕIGUSMÕISTMISELE

Igäüks saab oma õigusi kaitsta kohtus.

Juurdepääs sõltumatule ja erapooletule kohtule võimaldab inimestel oma õigusi kaitsta. Näiteks on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et kui ei ole võimalik kohtus vaidlustada töösuhte lõpetamist või vara äravõtmist või oma lastele juurdepääsukeeldu, siis on see taotlejate õiguste rikkumine. Sujuv ja juurdepääsetav õigusemõistmine on põhilise tähtsusega, et tagada võrdväärsed õigused.

Peamised põhimõtted

- ▶ Kõigil on õigus pöörduda kohtusse ja saada aus kohtumõistmine sõltumatus ning erapooletus kohtus.
- ▶ Kohtuotsused on kättesaadavad ja selgelt põhjendatud.
- ▶ Puudustkannatavatele inimestele on olemas õigusnõustamine ja õigusabi.
- ▶ Menetlused on mõistliku kiirusega ning ei ole kallid.
- ▶ Kohtuotsused pööratakse täitmisele.

Miks see oluline on?

Kui ei ole juurdepääsu õigusemõistmisele, ei saa kahju kannatanud kodanikud oma õigusi maksma panna. Riik peab tagama sõltumatud kohtud ja sellise õigussüsteemi, mis oleks juurdepääsetav kõigile.

PAX EVAN
TIBI GELI
MARCI STA
GENITIVS

ÕIGUSRIIGI PÕHIMÕTE TEGELIKKUSES

Euroopa Nõukogu Veneetsia komisjoni roll.

Veneetsia komisjon on abistanud oma osalisriike, et kujundada selliseid põhiseaduslikke riigisüsteeme, milles on vajalikult rakendatud õigusriigi põhimõtted. Komisjon on isegi koostanud töövahendi – õigusriigi kontrollnimekirja, et hinnata konkreetse riigi õigusriigi põhimõtete rakendamise taset.

Veneetsia komisjoni õigusriigi kontrollnimekiri

2016. aasta õigusriigi kontrollnimekirjas on esitatud õigusriigi tuumikpõhimõtted: seaduslikkus, õiguskindlus, võimu kuritarvitamise ja väärkasutamise ennetamine, juurdepääs õigusteadmisele, võrdsus ja mittediskrimineerimine. Need on esitatud koos tasemetähistega, millel on detailsed parameetrid ja asjakohased allikad.

Kontrollnimekirja abil saavad nii valitsus, parlament, kodanikuühiskond, kodanikud kui ka rahvusvahelised organisatsioonid hinnata, kui suurel määral õigusriigi põhimõtetest konkreetses riigis kinni peetakse. Kontrollnimekirjaga võib samas ka kindlaks teha nõrku kohti või lünki, mis nõuavad riigipoolset tegevust. Veneetsia komisjon on esitanud arvukalt soovitusi selle kohta, kuidas taolisi nõrku kohti ja lünki ära parandada.

Kes me oleme?

Veneetsia komisjon, seistes "Demokraatia eest õiguse kaudu", on Euroopa Nõukogu nõuandev organ riigiõiguse alal, kuhu kuuluvad sõltumatud eksperdid.

Komisjon moodustati 10. mail 1990 tänu Itaalia teadlase Antonio La Pergola ideele. Pärast Berliini müüri lammutamist aitas komisjon arvukatel endistel sotsialistlikel riikidel vastu võtta demokraatlikke põhiseadusi ja seadusandlust ning hiljem liituda Euroopa Nõukoguga.

Tänapäeval abistab komisjon oma osalisriikidel kujundada põhiseaduslikke ja seadusandlikke reforme, mis oleks kooskõlas rahvusvaheliste standarditega. Vastavus Veneetsia Komisjoni soovitustega on lihtsustanud nende riikide teed Euroopa Liidu liikmeks saamisel.

Põhiülesanne

Taotluse alusel ja kaasavas konsulteerimisprotsessis riiklike ametivõimude, riigiasutuste, huvipoolte ja kodanikuühiskonnaga annab Veneetsia komisjon hinnanguid põhiseaduslikele ja seadusandlikele reformidele, eriti valimiste ja õiguskaitse teemadel ning koostab mittesiduvaid soovitusi selle kohta, kuidas taolisi reforme veelgi paremaks muuta, et järgida ja kohaldada demokraatia, inimõiguste ja õigusriigi põhimõtteid ning kujundada tõhusaid ja toimivaid valitsussüsteeme.

Osalisriigid

Veneetsia komisjoni kuuluvad 46 Euroopa Nõukogu liikmesriiki pluss veel 15 riiki Põhja- ja Lõuna-Ameerikast, Aafrikast ja Aasiast.

Miks Veneetsia?

Euroopa komisjon demokraatia eest õiguse kaudu on saanud oma nimetuse “Veneetsia komisjon” kuulsa Itaalia linna järgi Lagunas, kus leidis aset komisjoni kõige esimene koosolek ja kus ta jätkuvalt peab koosolekuid neli korda aastas.

Saavutused ajavahemikul 1990-2025

35 tegevusaasta jooksul on Veneetsia komisjonil olnud suur mõju demokraatlike põhiseaduste vastuvõtmisele ja riigiparaadi demokraatlikule toimimisele tänu komisjoni sõltumatusele ja erapooletusele, professionaalsusele ning kaasavatele töömeetoditele. Eriti on komisjon kaasa aidanud õigusriigi põhimõtetest kinnipidamise edendamisele ja võimude lahususe tugevdamisele ning kohtusüsteemide sõltumatusele oma osalisriikides.

- ▶ **1000+**: arvamuste ja raportite arv põhiseaduslike ja seadusandlike reformide kohta.
- ▶ **50+**: põhiseaduste eelnõude või muudatuste arv komisjoni kaasabil.
- ▶ **200+**: sõltumatute õigusekspertide arv, kes on sellesse töösse panustanud.

Kuidas see meid kõiki üldse puudutab?

Õigusriik tähendab järgmist:

Stabiilne ja rahumeelne demokraatia.

Kodanikud on vabad ja kaitstud erapoolikuse eest.

Õiglasem ja võrdväärsem ühiskond.

Illustratsioonid: Nadine Theuma

Kõik õigused kaitstud.

Ühtegi käesoleva trükise osa ei või
tõlkida, taasesitada või üle kanda
ilma Kommunikatsioonidirektoraadi
eelneva kirjaliku loata.

(F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int).

Fotod © Euroopa Nõukogu

Väljaandja Euroopa Nõukogu

F-67075 Strasbourg Cedex

www.coe.int

© Euroopa Nõukogu, juuli 2025

Veneetsia komisjoni veebileht

<https://venice.coe.int>

Käesolevas brošüüris uuritakse õigusriigi peamisi põhimõtteid: seaduslikkus, õiguskindlus, võimu kuritarvitamise ennetamine, võrdõiguslikkus seaduse ees ja juurdepääs kohtumõistmisele. Need põhimõtted moodustavad demokraatia ja inimõiguste nurgakivi, tagades aruandliku valitsustava, üksikisikute vabadused ja ühiskondliku õigluse. Siit saab teada, kuidas Euroopa Nõukogu läbi Veneetsia komisjoni osutab tuge riikidele nende standardite alalhoidmiseks ning kodanike kaitsmiseks erapooliku võimu vastu. Nii poliitikakujundajale, õppurile kui ka teemast huvitatud kodanikule annab juhend teada, miks õigusriik on oluline ja kuidas ta kindlustab meie vabadusi iga päev.

EST

www.coe.int

Euroopa Nõukogu on mandri juhtiv inimõiguste organisatsioon. Nõukogul on 46 osalisriiki, sealhulgas kõik Euroopa Liidu liikmesriigid. Kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid on alla kirjutanud Euroopa Inimõiguste Konventsioonile, mis on inimõiguste, demokraatia ja õigusriigi kaitseks koostatud rahvusvaheline lepe. Euroopa Inimõiguste Kohus teostab järelevalvet, kuidas osalisriigid Konventsiooni tegelikkuses rakendavad.

